

Summary :

Η οικογένεια των Κομνηνών βρέθηκε στο ιστορικό προσκήνιο επί Βασιλείου Β΄ (976-1025). Πιθανότατα η οικογένεια δεν είχε παλαιά καταγωγή όπως ορισμένες άλλες βυζαντινές οικογένειες. Η βαθμιαία άνοδος των μελών της συντελέστηκε στη διάρκεια του 11ου αιώνα. Ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός, ο οποίος ανήκε στην τρίτη γενιά της οικογένειας, έγινε αυτοκράτορας το 1081, ιδρύοντας τη δυναστεία που κυβέρνησε την αυτοκρατορία επί έναν αιώνα, μέχρι το 1185. Μολονότι ο θείος του Αλεξίου Ισαάκιος Α΄ Κομνηνός ήταν αυτοκράτορας από το 1057 έως το 1059, η διακυβέρνησή του υπήρξε μόνο ένα επεισόδιο χωρίς άμεση συνέχεια. Στη μετέπειτα άνοδο των Κομνηνών συνέβαλε ιδιαίτερα η Άννα Δαλασσηνή, χήρα του Ιωάννη Κομνηνού και μητέρα του Αλεξίου Α΄. Η αξιολόγηση της δυναστείας των Κομνηνών στη σύγχρονη έρευνα περιλαμβάνει από έντονη αμφισβήτηση έως μεγαλοποίηση.

Other Names

Στο επώνυμό τους πρόσθεταν συχνά και το όνομα των Δουκών

Main Role

Δυναστεία

1. Εισαγωγή

Μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας των Κομνηνών κατέλαβαν δύο φορές το θρόνο του Βυζαντίου: την πρώτη φορά για εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα (1057-1059) και τη δεύτερη περισσότερο από έναν αιώνα (1081-1185). Πρόκειται συνολικά για πέντε γενιές και για έξι αυτοκράτορες της δυναστείας: [Ισαάκιος Α΄](#), Αλέξιος Α΄, Ιωάννης Β΄, Μανουήλ Α΄, Αλέξιος Β΄ και Ανδρόνικος Α΄. Η [αριστοκρατική](#) αυτή οικογένεια καταγόταν από το χωριό Κόμνη, το οποίο ορισμένοι ερευνητές το τοποθετούν στην περιοχή της Θράκης, ενώ άλλοι το συνδέουν, για μια σειρά από λόγους, με τις ανατολικές επαρχίες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και θεωρούν ότι βρισκόταν στη [Μικρά Ασία](#).¹

2. Απαρχές

Οι καταβολές της οικογένειας των Κομνηνών εντοπίζονται στην εποχή του αυτοκράτορα [Βασιλείου Β΄ Βουλγαροκτόνου](#) (976-1025). Τότε ο [πατριάρχης](#) Μανουήλ Κομνηνός Ερωτικός –το επώνυμο Ερωτικός προερχόταν από τη μητέρα του– ήταν [στρατηγός-αυτοκράτωρ](#) της Ανατολής, και ο [πρωτοσπαθάρης](#) Νικηφόρος διοικούσε το Βασπουρακάν, περιοχή στην νοτιοανατολική Αρμενία. Γενικώς οι Κομνηνοί ήταν νεότερο γένος από τους [Αργυρούς](#), τους [Δούκες](#), τους [Σκληρούς](#), τους Βρυέννιους, τους [Βοτανειάτες](#), ακόμη και από τους [Βούρτζηδες](#), ήδη επιφανείς κατά την περίοδο αυτή. Στα μέσα του 11ου αιώνα τα κτήματα της οικογένειας των Κομνηνών βρίσκονταν στην περιοχή της Κασταμονής, στην [Παφλαγονία](#). Συνεπώς, η άνοδος της οικογένειας ξεκίνησε στις ανατολικές επαρχίες του Βυζαντίου, όπου βρισκόταν η βάση της πολιτικοστρατιωτικής και της οικονομικής της ισχύος.

Ο Μανουήλ Κομνηνός Ερωτικός εμπιστεύτηκε πριν από το θάνατό του τους γιους του Ισαάκιο και Ιωάννη στον αυτοκράτορα Βασίλειο Β΄, και αυτοί πέρασαν την παιδική τους ηλικία στην [Κωνσταντινούπολη](#). Το γεγονός ότι ο αυτοκράτορας μερίμνησε προσωπικά για τη διαπαιδαγώγηση των δύο αυτών μικρών υπηκόων του μαρτυρεί το κύρος που απολάμβανε ο γενάρχης των Κομνηνών στα χρόνια του μεγάλου αυτοκράτορα. Μετά την παραμονή τους στη [μονή Στουδίου](#) και την εκπαίδευσή τους στην πολεμική τέχνη, οι δύο αδελφοί ξεκίνησαν τη στρατιωτική σταδιοδρομία τους, στην αρχή στις αυτοκρατορικές εταιρείες, στα [τάγματα](#) που συμμετείχαν στη σύνθεση της αυτοκρατορικής φρουράς, και στη συνέχεια σε επαρχίες της αυτοκρατορίας. Γενικά, τον 11ο αιώνα οι Κομνηνοί ήταν κυρίως γαιοκτήμονες και στρατιωτικοί διοικητές.

Όπως οι αδελφοί Ισαάκιος και Ιωάννης, ο οποίος ήταν [δομέστικος των σχολών](#), έτσι και τα μέλη της επόμενης γενιάς των Κομνηνών ακολούθησαν στρατιωτική σταδιοδρομία. Έτσι ο γιος του Ιωάννη, ο Ισαάκιος, ήταν επίσης δομέστικος των σχολών· ο δεύτερος γιος του Ιωάννη, ο Μανουήλ, ήταν [πρωτοστράτωρ](#) και ο τρίτος, ο Αλέξιος, στέφθηκε το 1081 αυτοκράτορας στην Κωνσταντινούπολη.

Μια σημαντική στιγμή για την οικογένεια των Κομνηνών ήταν η [εξέγερση των στρατηγών της Ανατολής](#), των επιφανέστερων δηλαδή εκπροσώπων των στρατιωτικών κύκλων της εποχής, με την οποία ανέβηκε στο θρόνο ο Ισαάκιος Α΄ Κομνηνός (1057-1059). Το γεγονός ότι ο Ισαάκιος είχε τεθεί επικεφαλής της εξέγερσης αποτελεί σαφή ένδειξη του κύρους του. Πάντως την εποχή της εξέγερσης του 1057, οι Κομνηνοί δεν υπερτερούσαν σε σχέση με άλλες βυζαντινές οικογένειες· μπορούμε να πούμε ότι ο Ισαάκιος Κομνηνός κατέλαβε τον αυτοκρατορικό θρόνο ως πρώτος μεταξύ ίσων.

Μολονότι σύντομη, η [βασίλεια](#) του Ισαακίου δεν ήταν εντελώς ασήμαντη για την οικογένεια των Κομνηνών τις επόμενες δεκαετίες. Θα ήταν όμως λάθος να υπερτιμηθεί η σημασία της. Όταν ο Ισαάκιος Α΄ παραιτήθηκε από το θρόνο και ετοιμαζόταν να γίνει μοναχός, εν μέσω μιας ιδιαίτερα πολύπλοκης κατάστασης που είχε διαμορφωθεί, όρισε διάδοχό του το στενό φίλο και συνεργάτη του [Κωνσταντίνο \(Ι΄\) Δούκα](#). Η επιλογή αυτή προκάλεσε τη διαφωνία ορισμένων μελών της οικογένειας των Κομνηνών, πρωτίστως της συζύγου του Ισαακίου, της Αικατερίνης, αλλά και της Άννας Δαλασσηνής, συζύγου του αδελφού του [Ιωάννη](#). Η αλήθεια είναι ότι ο Ισαάκιος Α΄ αρχικά θέλησε να παραχωρήσει το θρόνο στον αδελφό του Ιωάννη, όμως αυτός, για άγνωστους λόγους, αρνήθηκε αυτή την τιμή. Η επιλογή του Κωνσταντίνου Δούκα φαίνεται ότι έγινε με γνώμονα τη διασφάλιση των συμφερόντων και της ασφάλειας των Κομνηνών υπό το νέο αυτοκράτορα.

Η δυναστεία των Κομνηνών δεν προήλθε από τον κλάδο του Ισαακίου, αλλά από αυτόν του αδελφού του Ιωάννη· ο δε Ισαάκιος δεν κατόρθωσε να δημιουργήσει αρκετά ισχυρή ιδεολογική βάση ούτε για τη διεκδίκηση του θρόνου από τους ανιψιούς του. Για το λόγο αυτό πραγματικός ιδρυτής της δυναστείας θεωρείται ο Αλέξιος Κομνηνός, ο νεότερος γιος του Ιωάννη Κομνηνού και της Άννας Δαλασσηνής.

3. Οι χωρίς στέμμα Κομνηνοί (1059-1081)

3.1. Η στρατηγική των επιγαμιών

Στα χρόνια μετά το 1059, και ιδιαίτερα μετά το θάνατο του Ιωάννη Κομνηνού (1067), αρχηγός της οικογένειας έγινε η ιδιαίτερα ικανή χήρα του Ιωάννη, η Άννα Δαλασσηνή. Τότε άρχισε η ιδιαίτερα επιδέξια και βαθμιαία σύνδεση, με σειρά επιγαμιών, των Κομνηνών με τις υπόλοιπες επιφανείς αριστοκρατικές οικογένειες. Από τον πυρήνα αυτό προέκυψε η δυναστεία των Κομνηνών: Εξ αγχιστείας συγγενείς με τις οικογένειες των [Δουκών](#) και των [Δαλασσηνών](#), συνδέθηκαν στη συνέχεια με πολλές άλλες αριστοκρατικές οικογένειες. Οι μεταγενέστερες δυναστείες των [Αγγέλων](#) (1185-1204) και των [Παλαιολόγων](#) (1259-1453) πρόβαλλαν τη συγγένειά τους με την οικογένεια των Κομνηνών με προφανή υπερηφάνεια.

Στο πλαίσιο της στρατηγικής των επιγαμιών, ορισμένα μέλη της οικογένειας των Κομνηνών παντρεύονταν ξένες πριγκίπισσες: ο Ισαάκιος Α΄ παντρεύτηκε την πριγκίπισσα της Βουλγαρίας Κατερίνα, κόρη του Ιωάννη Βλαδίσλαβου, τελευταίου ηγεμόνα της αυτοκρατορίας του Σαμουήλ. Ο μεγαλύτερος αδελφός του Αλεξίου Α΄, ο Ισαάκιος, επίσης παντρεύτηκε ξένη πριγκίπισσα, την Ειρήνη, η οποία προερχόταν από τον ηγεμονικό οίκο της Γεωργίας. Η πρακτική αυτή συνεχίστηκε και όταν οι Κομνηνοί ανέβηκαν στο θρόνο: Ο αυτοκράτορας Ιωάννης Β΄ νυμφεύτηκε την Ουγγαρέζα πριγκίπισσα Ειρήνη-Πιρόσκα· ο γιος του [Μανουήλ Α΄](#) πήρε πρώτα Γερμανίδα και στη συνέχεια Γαλλίδα νύφη: τη Βέρθα του Sulzbach και τη Μαρία της Αντιοχείας αντίστοιχα.

3.2. Η στάση του Ισαακίου και του Αλεξίου Κομνηνού

Είναι σκόπιμο να τονίσουμε ότι η οικογενειακή ιστορία των Κομνηνών αποτελεί έκφραση και αποκορύφωμα της ισχυρότερης τάσης στην εξέλιξη της [βυζαντινής αριστοκρατίας](#) κατά το 10ο και 11ο αιώνα: της συντονισμένης προσπάθειας των μελών ενός αριστοκρατικού οίκου να επιβληθούν στις ανταγωνιστικές, ως προς την κατάληψη της αυτοκρατορικής εξουσίας, οικογένειες. Η ομόνοια στο στενό οικογενειακό κύκλο, αλλά και μεταξύ των συνδεδεμένων εξ αγχιστείας οικογενειών, βρήκε επιτυχημένη έκφραση στη συνωμοσία και στάση των αδελφών Αλεξίου και Ισαακίου Κομνηνού κατά της εξουσίας του [Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτη](#) (1078-1081)· η στάση αυτή ανέβασε στο θρόνο τον Αλέξιο. Προηγουμένως, ο Ισαάκιος και ο Αλέξιος είχαν επιτυχημένη στρατιωτική σταδιοδρομία: ο Αλέξιος, που ήταν και ο νεότερος από τους δύο αδελφούς, είχε δοξαστεί ματαιώνοντας ορισμένες απόπειρες σφετερισμού του θρόνου που είχαν εκδηλωθεί εναντίον του Νικηφόρου Γ΄. Εκτός αυτού, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους διεκδικητές του βυζαντινού θρόνου της εποχής εκείνης, ο

Αλέξιος ήταν όχι μόνο ο καλύτερος στρατηγός, αλλά και ο μόνος πραγματικός πολιτικός. Εκτιμώντας ότι ήρθε η ώρα για την ανάρρηση των Κομνηνών στο βυζαντινό θρόνο, οι αδελφοί Αλέξιος και Ισαάκιος το Φεβρουάριο του 1081 εγκατέλειψαν την Κωνσταντινούπολη και έπειτα από δύο μήνες επέστρεψαν θριαμβευτικά, οπότε στις 4 Απριλίου του 1081, ημέρα του Πάσχα, ο Αλέξιος Κομνηνός στέφθηκε αυτοκράτορας.

4. Στο θρόνο της Κωνσταντινούπολης (1081-1185)

Εξέχουσα θέση στη βυζαντινή ιστορία καταλαμβάνουν οι τρεις πρώτοι εκπρόσωποι της δυναστείας των Κομνηνών, ο Αλέξιος Α΄, ο Ιωάννης Β΄ και ο Μανουήλ Α΄, οι οποίοι κυβέρνησαν την αυτοκρατορία συνολικά 99 έτη. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι ο βυζαντινός 12ος αιώνας ήταν περίοδος ιδιαίτερης σταθερότητας, εξαιρουμένων των αντιπαραθέσεων που υπήρχαν στο πλαίσιο του αυτοκρατορικού οίκου των Κομνηνών.

4.1. Αλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081-1118)

Ο Αλέξιος Α΄, ήδη τα πρώτα χρόνια μετά την ανάρρησή του στο θρόνο, αντιμετώπισε με επιτυχία ορισμένους επίδοξους σφετεριστές, ενώ στη συνέχεια κατόρθωσε να χαλιναγωγήσει τις επικίνδυνες επιθέσεις των Νορμανδών, των [Πετσενέγων](#) και των Σελτζούκων. Χρειάστηκε να συνδιαλλαγεί με τους συμμετέχοντες στην [Α΄ Σταυροφορία](#), τον ανθό της δυτικής φεουδαρχίας και τον ισχυρό λατινικό στρατό, να υποστηρίξει τις επαρχιακές πόλεις και να αποκαταστήσει το εμπόριό τους, να βάλει σε τάξη την κρατική διοίκηση και να ενισχύσει το βυζαντινό νόμισμα. Υπήρξε γενναϊόδωρος στις σχέσεις του με τη βυζαντινή Εκκλησία, μολοντί σε μια δύσκολη για το κράτος συγκυρία και λόγω έλλειψης χρημάτων είχε αναγκαστεί να λάβει ένα πολύ δύσκολο και αντιδημοφιλές μέτρο: να κατάσχει εκκλησιαστικά σκεύη για να κόψει νόμισμα.

Με την άνοδο του Αλεξίου στο θρόνο, η οικογένεια εξήλθε από το στενό ιδιωτικό πλαίσιο και μετατράπηκε σταδιακά σε όργανο διακυβέρνησης της αυτοκρατορίας. Εγκαθιδρύθηκε δηλαδή όχι απλώς μια δυναστεία, αλλά μια σταθερή και ιεραρχικά οργανωμένη δομή η οποία ταυτίστηκε με την αυτοκρατορική οικογένεια. Η ισχύς κάθε αυτοκράτορα της δυναστείας των Κομνηνών στηριζόταν στη σωστή λειτουργία της οικογένειας. Ολόκληρος ο βυζαντινός διοικητικός και γραφειοκρατικός μηχανισμός πέρασε στα χέρια ενός περιορισμένου κύκλου αριστοκρατών που συνδέονταν με συγγενικούς δεσμούς και των οποίων οι τίτλοι αντανακλούσαν πλέον το βαθμό συγγένειας και εγγύτητας με τον αυτοκράτορα. Η ιδιοποίηση της αυτοκρατορίας δεν πέρασε απαρατήρητη από τους συγχρόνους του Αλεξίου. Γράφει χαρακτηριστικά ο Ιωάννης Ζωναράς: «Εκπλήρωνε [ο Αλέξιος] τα καθήκοντά του όχι ως δημόσια ή κρατικά και έβλεπε τον εαυτό του όχι ως διοικητή, αλλά ως αφέντη, θεωρώντας και ονομάζοντας το κράτος δικό του σπίτι».²

Επίσης είναι αξιοσημείωτο ότι η κομνηνεία δυναστεία κατόρθωσε να υποτάξει, κατά κάποιον τρόπο, την ιστοριογραφία και τη γραμματεία εν γένει στα συμφέροντα της οικογένειας, μια εξέλιξη που αντικατοπτρίζει την ολοκληρωτική οικειοποίηση της πολιτικής εξουσίας από τα μέλη της ευρύτερης οικογένειας. Μέσα σε ένα χρόνο από την ανάρρηση του Αλεξίου –και μετά το 1091, οπότε ο Ιωάννης Οξύτης, τιτουλάριος πατριάρχης Αντιοχείας, έγραψε τις γνωστές επικρίσεις του κατά του Αλεξίου Α΄– οι Κομνηνοί κατόρθωσαν να κυριαρχήσουν πλήρως στην πολιτιστική και πνευματική ζωή της αυτοκρατορίας: επρόκειτο μάλλον για καθιέρωση του δικού τους προτύπου παρά για υιοθέτηση και προσαρμογή γνωστών αρχών της βυζαντινής ιδεολογίας για τις επιδιώξεις της δυναστείας τους.

4.2. Ιωάννης Β΄ Κομνηνός (1118-1143)

Δε γνωρίζουμε πολλά στοιχεία για τη βασιλεία του Ιωάννη Β΄ σε σύγκριση με τους άλλους αυτοκράτορες της δυναστείας. Πάντως, διεξήγαγε επιτυχείς εκστρατείες τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση, ενώ ορισμένοι ερευνητές τον θεωρούν «τον μεγαλύτερο από τη δυναστεία των Κομνηνών».³ Εξάλλου έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι ο Ιωάννης ήταν ο πλέον σόφρων και υπεύθυνος αυτοκράτορας μεταξύ των Κομνηνών.⁴ Η στρατηγική του να οργανώνει προσεκτικές ετήσιες εκστρατείες και επιδρομές, χωρίς μεγαλεπήβολους στόχους, απέδωσε τόσο στο Βορρά, όπου ουσιαστικά έθεσε τέρμα στην απειλή των Πετσενέγων για τα εδάφη της αυτοκρατορίας, όσο και στη Μικρά Ασία, όπου αντιμετώπισε με επιτυχία τους Σελτζούκους, ανέκτησε εδάφη και επέβαλε τη βυζαντινή επικυριαρχία στα [σταυροφορικά κράτη](#) και τους ηγεμόνες τους. Καθώς ήταν

παντρεμένος με την ουγγρικής καταγωγής Πιρόσκα-Ειρήνη, βρέθηκε αναμειγμένος στις ουγγρικές δυναστικές διαμάχες και χρειάστηκε να αντιμετωπίσει την ουγγρική εισβολή στα Βαλκάνια το 1128. Ωστόσο, και σε αυτή την περίπτωση κατόρθωσε να επιβληθεί έπειτα από μια επιτυχημένη διετή εκστρατεία. Τέλος, ο Ιωάννης προσπάθησε να άρει τα πλούσια προνόμια που είχε παραχωρήσει ο πατέρας του Αλέξιος στους [Βενετούς εμπόρους στην Κωνσταντινούπολη](#), δημιουργώντας έτσι σημαντικές εντάσεις στις σχέσεις του με τη Βενετία. Όμως υπό την πίεση των βενετικών επιδρομών σε νησιά του Αιγαίου, που εξελίσσονταν σε σημαντικό αντιπερισπασμό για τις υποθέσεις του Βυζαντίου, ο Ιωάννης αναγκάστηκε να υποχωρήσει και να επικυρώσει τη συνθήκη του 1082, καθώς επιπλέον η αυτοκρατορία βασιζόταν στα βενετικά πλοία για την ενίσχυση του ναυτικού της.

4.3. Μανουήλ Α΄ Κομνηνός (1143-1180)

Ο γιος του Ιωάννη, ο Μανουήλ Α΄, θαρραλέος και ιπποτικός, ο οποίος ηγήθηκε πολλών εκστρατειών σε όλα τα μέτωπα, είναι η πλέον αντιφατική προσωπικότητα ανάμεσα στους Κομνηνούς. Ηγέτης με αδιαμφισβήτητες ικανότητες και με τολμηρές και μεγαλεπήβολες ιδέες, εμπνεόταν από την ιδέα μιας οικουμενικής αυτοκρατορίας. Τέτοιες φιλοδοξίες αναπόφευκτα τον έφεραν σε σύγκρουση με τις παρόμοιες επιδιώξεις του Γερμανού αυτοκράτορα Φρειδερίκου Α΄ Βαρβαρόσα (1152-1190). Στη διάρκεια της διακυβέρνησης του Μανουήλ, το Βυζάντιο δέχτηκε σημαντικές επιδράσεις από τη λατινική Δύση. Έτσι, στη βυζαντινή κοινωνία όλο και περισσότερο και πιο αποφασιστικά διεισδύαν οι νέες αξίες της ιπποτικής κοινωνίας, ενώ στην αυλή της Κωνσταντινούπολης η κάποτε παραδοσιακή τυπικότητα των μεγαλειωδών εορτασμών αντικαταστάθηκε από μια πιο χαλαρή ατμόσφαιρα. Ωστόσο, δε θα πρέπει να υπερτιμηθεί η δυτική επιρροή στο Βυζάντιο, διότι αυτή εξαντλούνταν κυρίως στα ανώτερα στρώματα της βυζαντινής κοινωνίας.

4.4. Αλέξιος Β΄ Κομνηνός (1180-1183) και Ανδρόνικος Α΄ Κομνηνός (1183-1185)

Ο Αλέξιος Β΄ Κομνηνός διαδέχτηκε τον πατέρα του Μανουήλ σε ηλικία μόλις δέκα ετών. Επίτροπος ανέλαβε η μητέρα του, η Μαρία της Αντιοχείας, η οποία παραγκώνισε το γιο της από την εξουσία προς όφελος του [πρωτοσέβαστου](#) Αλεξίου, ο οποίος ήταν ενδεχομένως εραστής της. Οι υποστηρικτές του νεαρού αυτοκράτορα ξεσήκωσαν το λαό της Κωνσταντινούπολης σε εξεγέρσεις, αλλά η παράταξή τους ηττήθηκε. Ωστόσο η αναταραχή έδωσε την ευκαιρία στον Ανδρόνικο Κομνηνό, θείο του Αλεξίου Β΄, να επέμβει και να ανατρέψει τη Μαρία της Αντιοχείας, αναλαμβάνοντας ο ίδιος επίτροπος του ανήλικου αυτοκράτορα, τον Απρίλιο του 1182.

Ο Ανδρόνικος βασίστηκε στα αντιλατινικά αισθήματα του [λαού της Κωνσταντινούπολης](#) για να βρει υποστηρικτές στο πραξικόπημά του και, με την ανάληψη της εξουσίας, επέτρεψε εκτεταμένες βιαιότητες και σφαγές κατά των Πισατών και των [Γενουατών](#) της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι είχαν συγκεντρώσει μεγάλο μέρος της [εμπορικής δραστηριότητας](#) στα χέρια τους. Στη συνέχεια, ο Ανδρόνικος οργάνωσε τη δολοφονία όχι μόνο της Μαρίας της Αντιοχείας, αλλά και της αδελφής του Αλεξίου Β΄ Μαρίας Κομνηνής και του συζύγου της, οι οποίοι ήταν ηγέτες της αντιπολιτευόμενης στη Μαρία της Αντιοχείας παράταξης. Το Σεπτέμβριο του 1183 ο Ανδρόνικος στέφθηκε συναυτοκράτορας, διέταξε τη δολοφονία του Αλεξίου Β΄ και έμεινε μόνος αυτοκράτορας.

Στο διάστημα των δυναστικών αυτών διαμαχών, η αυτοκρατορία αντιμετώπισε τις επιθέσεις των Ούγγρων στα Βαλκάνια και των Σελτζούκων στη Μικρά Ασία. Ο Ανδρόνικος δεν πέτυχε να τις αντιμετωπίσει και στράφηκε για ενίσχυση στους Βενετούς, γεγονός που δυσαρέστησε τους Βυζαντινούς. Επίσης, πήρε μέτρα για τον περιορισμό της δύναμης της αριστοκρατίας, όμως η πολιτική του εκτράπηκε σε τρομακτικούς διωγμούς, που έστρεψαν φυσικά τους ισχυρούς αριστοκράτες εναντίον του. Τελικά, υπό την πίεση της νορμανδικής απειλής, ο λαός της Κωνσταντινούπολης τον ανέτρεψε στις 12 Σεπτεμβρίου 1185. Ο Ανδρόνικος Α΄ βρήκε φρικτό θάνατο και στο θρόνο ανέβηκε ο Ισαάκιος Β΄ Άγγελος, σημαίνοντας το τέλος της δυναστείας των Κομνηνών στο θρόνο της Κωνσταντινούπολης.

5. Αποτίμηση της δυναστείας

5.1. Κοινωνικοπολιτικές αλλαγές

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, όταν οι Κομνηνοί κατέλαβαν την εξουσία, τα μέλη της οικογένειάς τους και των οικογενειών που είχαν συγγενικούς δεσμούς με αυτούς κατέλαβαν σχεδόν όλες τις ανώτατες θέσεις στο κράτος και τους απονεμήθηκαν οι υψηλότεροι τίτλοι. Έτσι εδραιώθηκε η δυναστεία των Κομνηνών. Σύμφωνα με ορισμένα στοιχεία, την περίοδο από το 1118 έως το 1180, το ενενήντα τοις εκατό της βυζαντινής ελίτ ήταν μέλη της οικογένειας των Κομνηνών και συγγενείς τους.⁵ Ήταν δραστήριοι διοικητές επαρχιών στην Κιλικία και στη Βαλκανική. Σχεδόν σπάνια αναλάμβαναν μη στρατιωτικά αξιώματα· και αυτοί που τα αναλάμβαναν –ο **παρακοιμώμενος** Ιωάννης επί βασιλείας του Ιωάννη Β΄, ο μέγας **δρουγγάριος** Στέφανος, οι **πικκέρνες** Αλέξιος και Κωνσταντίνος– ήταν μακρινοί συγγενείς του αυτοκράτορα. Μόνο ένας εκπρόσωπος των Κομνηνών ήταν υψηλόβαθμος εκκλησιαστικός αξιωματούχος: Ο Αδριανός Κομνηνός, ανιψιός του Αλεξίου Α΄, με το μοναστικό όνομα Ιωάννης, έγινε αρχιεπίσκοπος Αχρίδας το 1142.

Με παρόμοιο τρόπο, η ιστοριογραφία καθώς και ολόκληρη η λογοτεχνική παραγωγή της περιόδου σύντομα στράφηκε στην εξυπηρέτηση των δυναστικών συμφερόντων. Ποτέ άλλοτε δεν εκφωνήθηκαν προς τιμήν αυτοκρατόρων τόσο περίτεχνοι και κολακευτικοί λόγοι. Από την άλλη πλευρά, ποτέ δεν είχαν αναμειχθεί οι αυτοκράτορες τόσο δυναμικά στις αρμοδιότητες του κλήρου, αναλαμβάνοντας το ρόλο θεολόγων και κανονολόγων, δημεύοντας εκκλησιαστικά σκεύη, διαχειριζόμενοι κτήματα ιεραρχών για την «ευημερία του κράτους» και την ενίσχυση του στρατού. Ο γνωστός κανονολόγος του 12ου αιώνα Θεόδωρος Βαλσαμών έγραφε –όχι δίχως μια δόση κολακείας– ότι η εξουσία του αυτοκράτορα επεκτείνεται και στην ψυχή και στο σώμα των υπηκόων του, ενώ η εξουσία του πατριάρχη μόνο στην ψυχή.⁶

5.2. Πνευματική και καλλιτεχνική ζωή

Όσον αφορά το ρόλο της δυναστείας των Κομνηνών στην πολιτιστική ζωή του Βυζαντίου, πρέπει να τονιστεί ο ρόλος των μελών της ως κτητόρων σημαντικών ναών και μονών. Από τα επιφανέστερα παραδείγματα είναι: η Παναγία Κοσμοσώτεια στην πόλη Βήρα (Φέρες) της Θράκης, την οποία ανήγειρε ο Ισαάκιος, γιος του Αλεξίου Α΄· η Παναγία Κεχαριτωμένη στην **Κωνσταντινούπολη**, καθίδρυμα της Ειρήνης Δούκαινας, συζύγου του Αλεξίου Α΄· και, τέλος, η γνωστή **μονή Παντοκράτορος** στην Κωνσταντινούπολη, κτήτορας της οποίας ήταν ο Ιωάννης Β΄.

Ορισμένοι Κομνηνοί, και πρώτα πρώτα ο Αλέξιος Α΄ και ο μεγαλύτερος αδελφός του Ισαάκιος, καταπιάστηκαν με διάφορα γραμματειακά είδη. Όμως η πιο προικισμένη ήταν η Άννα Κομνηνή, το ιστορικό έργο της οποίας, η **Αλεξιάς**, αφιερωμένο στη βασιλεία του πατέρα της, είναι πραγματικό αριστούργημα της βυζαντινής λογοτεχνίας. Κάποια μέλη της δυναστείας αποτέλεσαν μακίχνες ποιητών και γενικώς λογίων. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η Ειρήνη Κομνηνή, σύζυγος του **σεβαστοκράτορα** Ανδρονίκου (του μεγαλύτερου αδελφού του Μανουήλ Α΄), η οποία στήριζε τους λογίους **Θεόδωρο Πρόδρομο**, «Πρόδρομο» Μαγγάνων, Ιωάννη Τζέτζη και Κωνσταντίνο Μανασσή. Πάντως, μολονότι είναι σαφές ότι οι τέχνες και η γραμματεία γνώρισαν άνθηση τα χρόνια της δυναστείας των Κομνηνών, ο όρος «Αναγέννηση των Κομνηνών», που συναντάται περιστασιακά στην επιστημονική βιβλιογραφία, παραμένει επίμαχος.⁷

5.3. Πτώση και μεταγενέστερη αίγλη της δυναστείας

Τις τελευταίες δεκαετίες του 12ου αιώνα, εν μέρει λόγω της αντιαριστοκρατικής πολιτικής του Ανδρονίκου Α΄, η ισχύς των Κομνηνών περιορίστηκε και η δυναστεία τερματίστηκε με την ανατροπή του Ανδρονίκου από το θρόνο της Κωνσταντινούπολης το Σεπτέμβριο του 1185. Στα μάτια των συγχρόνων του, ο θάνατος του Μανουήλ Α΄ το Σεπτέμβριο του 1180 προσέλαβε τη σημασία ολέθριας καμπής. Έτσι ο Ευστάθιος, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, έγραψε: «Φαίνεται ότι ήταν θέλημα Θεού μαζί με τον αυτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνό να πεθάνει ό,τι είναι υγιές στην αυτοκρατορία των Ρωμαίων και με τη δύση αυτού του ήλιου όλοι εμείς να βυθιστούμε σε αδιαφανές σκότος».⁸ Είναι γνωστό ότι, σύντομα μετά το θάνατο του Μανουήλ, εκδηλώθηκαν ρήξεις και συγκρούσεις στο εσωτερικό της οικογένειας των Κομνηνών, και μάλιστα στο στενό κύκλο των εξ αίματος συγγενών. Οι συγκρούσεις αυτές έδειξαν σαφέστατα και αναμφίβολα ότι εξέλιπαν και τα τελευταία υπολείμματα της οικογενειακής αλληλεγγύης στην οποία είχε βασιστεί η δυναστική ισχύς. Η πτώση των Κομνηνών σήμανε και τον αφανισμό του οικογενειακού ιδεώδους της ιδεολογίας τους.

Ωστόσο, το όνομα των Κομνηνών διατήρησε την αίγλη του και χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα από τις μεταγενέστερες

δυναστείες, αρχής γενομένης στον όψιμο 12ο αιώνα: Άγγελιοι, Βατατζήδες, [Παλαιολόγοι](#). Ορισμένοι εκπρόσωποι της οικογένειας των Κομνηνών εμφανίζονται και στο δεύτερο μισό του 13ου αιώνα, αλλά καταλάμβαναν σχετικά χαμηλόβαθμες θέσεις: για παράδειγμα, ο μεγάλος δομέστικος Θεόδωρος Άγγελος Κομνηνός ή ο **σεβαστός** Γεώργιος Δούκας Κομνηνός. Ένας κλάδος της οικογένειας των Κομνηνών εδραιώθηκε στο [σουλτανάτο του Ικονίου](#), στο κράτος των Σελτζούκων, όπως μαρτυρεί μία επιγραφή.⁹

Όμως οι επιφανέστεροι διεκδικητές της αυτοκρατορικής αίγλης των Κομνηνών υπήρξαν οι Μεγάλοι Κομνηνοί της Τραπεζούντας. Οι αδελφοί [Αλέξιος](#) και [Δαβίδ](#), εγγονοί του Ανδρονίκου Α΄, ίδρυσαν το 1204 στις νότιες ακτές της Μαύρης θάλασσας την [αυτοκρατορία της Τραπεζούντας](#), κράτος το οποίο διήρκεσε περίπου διακόσια πενήντα χρόνια και, μετά την [ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1261](#) και την ανασύσταση της αυτοκρατορίας, εμφάνιζε ενίοτε ανταγωνιστικές τάσεις προς την Κωνσταντινούπολη των Παλαιολόγων. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας επιβίωσε μερικά χρόνια μετά την [Άλωση της Κωνσταντινούπολης](#). Ο Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής [κατέλυσε](#) τελικά το 1461 τη μικρή αυτοκρατορία στη Μαύρη θάλασσα – την τελευταία «ελληνική» αυτοκρατορία.

Οι αξιολογήσεις της δυναστείας των Κομνηνών στη βυζαντινολογία παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις. Για ορισμένους ερευνητές η αποδοχή του δυτικού φεουδαρχικού ιδεώδους από τη δυναστεία οδήγησε στην παρακμή των αυτοτελών βυζαντινών θεσμών, πλιττοντας και την αυτοκρατορία.¹⁰ Ωστόσο πολλοί επιμένουν στις θετικές συνέπειες της πολιτικής των Κομνηνών και στην επαναφορά της αίγλης και της δύναμης του Βυζαντίου επί των ημερών της.¹¹

6. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τους Κομνηνούς

Ενδιαφέρον έχει να συγκρίνουμε το μέσο όρο ζωής των ηγεμόνων της οικογένειας των Κομνηνών με κάποια δυναστεία του λατινικού κόσμου της δυτικής Ευρώπης. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς, ο μέσος όρος ζωής των μελών της δυναστείας των Κομνηνών (1081-1118), αν εξαιρέσουμε το νεαρό Αλέξιο Β΄ που δολοφονήθηκε σε ηλικία 14 ετών, είναι 61 έτη. Είναι εντυπωσιακή η αντίθεση σε σύγκριση με τα μέλη της σαξονικής δυναστείας (919-1024) στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, όπου ο μέσος όρος ζωής των μελών της ήταν μόνο 40,5 έτη, δηλαδή δύο δεκαετίες λιγότερο. Αλλά και σε σχέση με τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες, οι ηγεμόνες της κομνηνικής δυναστείας εμφανίζονται μακροβιότεροι: Οι αυτοκράτορες της μακεδονικής δυναστείας (867-1056) ζούσαν επί 59 έτη κατά μέσο όρο, ενώ οι αυτοκράτορες της τελευταίας βυζαντινής δυναστείας των Παλαιολόγων (1259-1453) επί 60 έτη.¹²

Ενδιαφέρουσες είναι και οι πληροφορίες για τον Αλέξιο Α΄ σχετικά με την αγάπη του για το σκάκι αλλά και την εγνωσμένη ρητορική του δεινότητα. Λέγεται ότι κανείς δεν μπορούσε να τον ξεπεράσει στον τρόπο με τον οποίο δομούσε συμπεράσματα και αποδείξεις. Όμως, δυσκολευόταν στην προφορά του «ρο». Όπως γράφει η Άννα Κομνηνή, τότε η γλώσσα του σκόνταφτε, ενώ τα υπόλοιπα γράμματα τα πρόφερε κανονικά.¹³

Επίσης, ο εγγονός του Αλεξίου, ο Μανουήλ Α΄, είχε ασυνήθιστα μελαχρινό δέρμα για Βυζαντινό. Οι Βενετοί, οι οποίοι φυσικά γνώριζαν την πληροφορία αυτή, έκαναν κάποτε ένα χοντροκομμένο αστέιο: Σε μια ναυμαχία αιχμαλώτισαν το αυτοκρατορικό πλοίο, στο οποίο βρισκόταν και η καμπίνα του Μανουήλ στολισμένη με χρυσοκέντητες κουρτίνες και πορφυρά χαλιά. Οδήγησαν λοιπόν στο δωμάτιο έναν ταπεινό ανθρώπακο, ένα μαυριδερό Αιθίοπα, κι αφού τον στόλισαν με χρυσό στεφάνι, τον περιέφεραν επίσημα και τον χαιρετούσαν σαν Βυζαντινό αυτοκράτορα.¹⁴ Ο Μανουήλ Α΄, ο οποίος έμαθε για το επεισόδιο αυτό, ποτέ δε συγχώρησε τους Ενετούς για την προσβολή.

Ο [Νικήτας Χωνιάτης](#) έχει καταγράψει μια δεισιδαίμονα αντίληψη του αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄ Κομνηνού, βάσει της οποίας αποφάσισε το όνομα που θα έδινε στο γιο του. Ο Μανουήλ λοιπόν ονόμασε το γιο που απέκτησε το 1169 –έπειτα από μακρά αναμονή– Αλέξιο, όχι όμως προς τιμήν του παππού του Αλεξίου Κομνηνού, αλλά εξαιτίας μιας προφητείας. Η προφητεία συνίστατο στη λέξη «αίμα» και υποτίθεται ότι προέλεγε πόσο θα παραμείνει η οικογένεια των Κομνηνών στον θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Ο Μανουήλ διάβαζε τη λέξη ως αρκτικόλεξο των ονομάτων των Κομνηνών αυτοκρατόρων: «α» για τον ιδρυτή της δυναστείας Αλέξιο Α΄, «ι» για το διάδοχό του Ιωάννη Β΄, «μ» για τον ίδιο. Κατά συνέπεια, το δεύτερο «α» θα έπρεπε να αντιστοιχεί στο όνομα του διαδόχου του Μανουήλ. Γι' αυτόν το λόγο, τονίζει ο Χωνιάτης, ονόμασε ο

αυτοκράτορας το γιο του Αλέξιο.¹⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι η μυστηριώδης αυτή φόρμουλα γνώρισε μακρά παράδοση στην Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, την οποία κυβερνούσε η δυναστεία των Μεγάλων Κομνηνών, απογόνων του Βυζαντινού αυτοκράτορα Ανδρονίκου Α΄ Κομνηνού.¹⁶

1. Για το ζήτημα βλ. Κατσαρός, Β., «Το “πρόβλημα της καταγωγής” των Κομνηνών», *Βυζαντικά* 3 (1983), σελ. 111-123.
2. *Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum* III, Büttner-Wobst, Th. (επιμ.), (Bonnae 1897), σελ. 766.
3. Ostrogorsky, G., *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους* Γ (Αθήνα 1981), σελ. 43.
4. Stanković, V., *Komnini u Carigradu (1057-1185). Evolucija jedne vladarske porodice* (Beograd 2006), σελ. 296.
5. Sorlin, I., “Publications soviétiques sur le XIe siècle”, *Travaux et Mémoires* 6 (1976), σελ. 374.
6. Литаврин Г.Г., “Византийская империя во второй половине VII—XII в.”, З.В. Удальцова (ред.), *Κουλτούρα Βυζαντίου (vторая половина VII - XII век)*, (Москва 1989), σελ. 84.
7. Kazhdan A. – Brand C. M., s.v. “Komnenos”, “Komnenos, Isaac”, Kazhdan A. (ed.) *The Oxford Dictionary of Byzantium* 2 (New York – Oxford 1991), σελ. 1143-44.
8. Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, *La espugnazione di Tessalonica*, Kyriakides, S. (επιμ.), (Palermo 1961), σελ. 18.13-15.
9. Wittek, P., “L’*épitaphe d’un Commène à Konia*”, *Byzantion* 10 (1935), σελ. 505-515.
10. Οι Васильевский, В.Г., *Из истории Византии в XII веке, труды В.Г. Васильевского* IV (Leningrad 1930), σελ. 18-138, και Ostrogorsky, G., *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους* Γ (Αθήνα 1981), σελ. 46-62, διαφοροποιούνται μερικώς από την άποψη του Lemerle, P., *Cinq études sur le XIe siècle byzantin* (Paris 1977), σελ. 309-312. Βλ. επίσης Kazhdan A., s.v. “Komnenos”, Kazhdan A. (ed.) *The Oxford Dictionary of Byzantium* 2 (New York – Oxford 1991), σελ. 1143.
11. Каждан, А.П., “Загадка Комнинов (Опыт историографии)”, *Византийский временник* 25 (1964), σελ. 53-98. Lillie, R.-J., *Des Kaisers Macht und Ohnmacht* (Varia I, Bonn 1984), σελ. 9-120.
12. Talbot, A.-M., “Old Age in Byzantium”, *Byzantinische Zeitschrift* 77 (1984), σελ. 269.
13. *Annae Comnenae Alexias*, Reinsch, D.R. – Kambylis, A. (επιμ.), (Berolini et Novi Eboraci 2001), σελ. 30.
14. *Nicetae Choniatae Historia* I, van Dieten, J.A. (επιμ.), (Berolini 1975), σελ. 86.
15. *Nicetae Choniatae Historia* I, van Dieten, J.A. (επιμ.), (Berolini 1975), σελ. 169.
16. Shukurov, R., “AIMA: the blood of the Grand Komnenoi”, *Byzantine and Modern Greek Studies* 19 (1995), σελ. 161-181.

Bibliography :

Polemis D., *The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography*, London 1968, University of London Historical Studies 22

	Νικήτας Χωνιάτης , <i>Χρονική Διήγησις</i> , van Dieten, J.A. (ed.), <i>Nicetae Choniatae Historia</i> , Corpus Fontium Historiae Byzantinae 11, Berlin – New York 1975
	Ιωάννης Ζωναράς , <i>Επιτομή Ιστοριών</i> , Büttner-Wobst, T. (ed.), <i>Ioannis Zonarae epitomae historiarum libri XVIII 1-3</i> , Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1841-1897
	Ahrweiler H. , <i>Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance au VIIe-XVe siècles</i> , Paris 1966
	Cheyne J.-C. , <i>Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)</i> , Paris 1990, Byzantina Sorbonensia 9
	Nicol D.M. , <i>The Despotate of Epiros</i> , Oxford 1957
	Ostrogorsky G. , <i>Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Γ΄</i> , Αθήνα 1981, Παναγόπουλος, Ι. (μτφρ.)
	Brand C.M. , <i>Byzantium confronts the West, 1180-1204</i> , Cambridge 1968
	Nicol D.M. , <i>Byzantium and Venice. A study in diplomatic and cultural relations</i> , Cambridge 1988
	Χριστοφιλοπούλου Α. , <i>Εκλογή, αναγόρευσις και στέψις του βυζαντινού αυτοκράτορος</i> , Αθήνα 1956
	Lemerle P. , <i>Cinq études sur le XIe siècle byzantin</i> , Paris 1977
	Βαρζός Κ. , <i>Η γενεαλογία των Κομνηνών 1-2</i> , Θεσσαλονίκη 1984, Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 20
	Κατσαρός Β. , "Το «πρόβλημα της καταγωγής» των Κομνηνών", <i>Βυζαντιακά</i> , 3, 1983, 111-122
	<i>Σύνοψις Χρονική</i> , Σάθας, Κ.Ν. (επιμ.), <i>Ανωνύμου Σύνοψις Χρονική</i> , Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη 7, Βενετία 1894
	Каждан А. П. , <i>Социальный состав господствующего класса Византии в XI-XII вв</i> , Москва 1974
	Skoulatos B. , <i>Les personnages byzantins de l’Alexiade. Analyse prosopographique et synthèse</i> , Louvain 1980, Université de Louvain, Recueil de Travaux d’ Histoire et de Philologie 6e série, fasc. 20
	Angold M. , <i>Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081-1261</i> , Cambridge 1995
	Chalandon F. , <i>Les Comnènes, 1. Alexios I Comnène (1081-1118), 2. Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel Comnène (1143-1180)</i> , Paris 1900-1912
	Magdalino P. , <i>The Empire of Manuel I Komnenos 1143-1180</i> , Cambridge 1993
	Νικηφόρος Βρυέννιος , <i>Υψηλή Ιστορίας</i> , Gautier, P. (ed.), <i>Nicéphore Bryennios, Histoire</i> , Corpus Fontium Historiae Byzantinae 9, Bruxelles 1975
	Άννα Κομνηνή , <i>Αλεξιάς</i> , Reinsch, D.R. – Kambylis, A. (eds), <i>Annae Comnenae Alexias</i> , Corpus Fontium Historiae Byzantinae 40, Berlin – New York 2001
	Vryonis S. , <i>The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century</i> , Berkeley – Los Angeles – London 1971
	Μιχαήλ Χωνιάτης , <i>Επιστολαί</i> , Kolovou, F. (ed.), <i>Michaelis Choniatae epistulae</i> , Corpus Fontium Historiae Byzantinae 41, Berlin – New York 2001

	Day G.W. , <i>Genoa's Response to Byzantium, 1155-1204. Commercial Expansion and Factionalism in a Medieval City</i> , Urbana – Chicago 1988
	Каждан А. П. , "Загадка Комнинов (Опыт историографии)", <i>Византийский Временник</i> , 25, 1964, 52-98.
	Каждан А. П. , <i>Два дня из жизни Константинополя</i> , Москва 2002, Византийская библиотека, СПб., Алетейя
	Литаврин Г.Г. , "Политическая теория в Византии с середины VII до начала XIII в.", З.В. Удальцова, <i>Культура Византии (вторая половина VII - XII век)</i> , 1989 Москва, 11-36
	Литаврин Г.Г. , "Византийская империя во второй половине VII—XII в.", З.В. Удальцова, <i>Культура Византии (вторая половина VII - XII век)</i> , Москва 1989, 59-89
	Lamma P. , <i>Comneni e Staufer. Ricerche sui rapporti fra Bisanzio e l'Occidente nel secolo XII, I-II</i> , Roma 1955-1957
	Jurewicz O. , <i>Andronikos I Komnenos</i> , Amsterdam 1970
	Lilie R.J. , "Des Kaisers Macht und Ohnmacht. Zum Zerfall der Zentralgewalt in Byzanz vor dem vierten Kreuzzug", Lilie R.J. - Speck P. (ed.), <i>Varia I [= Poikila Byzantina 4]</i> , Bonn 1984, 9-120
	Makk F. , <i>The Árpáds and the Comneni. Political relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century</i> , Budapest 1989
	Kazhdan A., Brand C.M. , "Komnenian dynasty", Kazhdan A. (ed.), <i>The Oxford Dictionary of Byzantium 2</i> , New York – Oxford 1991, 1143
	Kazhdan A. , "Komnenos", Kazhdan A. (ed.), <i>The Oxford Dictionary of Byzantium 2</i> , New York – Oxford 1991, 1143-1145
	Mullet M. – Smythe, D. (eds) , <i>Alexios I Komnenos. Papers of the second Belfast Byzantine International Colloquium, 14-16 April 1989</i> , Belfast 1996
	Hill B. , "The Ideal Komnenian Imperial Women", <i>Byzantinische Forschungen</i> , 23, 1996, 7-18

Webliography :

	Μέση Βυζαντινή περίοδος - Σταυροφορίες και σχέσεις με το Βυζάντιο http://www.ime.gr/chronos/09/gr/p/1081/main/p28.html
	Μιχαήλ Στ' (1056- 1057), Ισαάκιος Κομνηνός (1057-1059) http://www.ime.gr/chronos/09/gr/p/1025/main/p19f.html
	Α.Α. Васильев. История Византийской империи (Время от крестовых походов до падения Константинополя). Глава 1 http://www.hrono.info/libris/lib_we/vaa213.html

Glossary :

	δομέστικος των σχολών, ο Διοικητής του τάγματος των σχολών. Ο πρώτος γνωστός αξιωματούχος εμφανίστηκε το 767/768. Το 10ο αιώνα απέκτησε μεγάλη δύναμη στο στρατό των θεμάτων. Κατά τα μέσα του 10ου αιώνα το αξίωμα του δομέστικου των σχολών χωρίστηκε σε δύο: στο δομέστικο των σχολών της Ανατολής και
--	---

στο δομέστικο των σχολών της Δύσης, τον ανώτατο δηλαδή στρατιωτικό διοικητή του στρατού των ανατολικών και των δυτικών επαρχιών αντίστοιχα.

δρουγγάριος, ο

Στρατιωτικό αξίωμα (του στρατού και του ναυτικού). Ο δρουγγάριος αρχικά ήταν επικεφαλής του στρατιωτικού σχηματισμού του δρούγγου (ιππέων αλλά και δρομώνων). Ήταν υψηλό αξίωμα κατά τον 7ο και 8ο αιώνα, υφιστάμενος του τουρμάρχη του θέματος. Αργότερα μειώθηκε η σημασία του.

παρακοιμώμενος, ο

Αξιωματούχος υπεύθυνος για το βασιλικό κοιτώνα και συνήθως ο πλέον έμπιστος συνεργάτης του αυτοκράτορα στη διαχείριση των κρατικών υποθέσεων.

πατρίκιος, ο / πατρικία, η

Από το λατινικό patricius. Εισήχθη από τον Κωνσταντίνο Α΄ ως ισόβιος τιμητικός τίτλος ανδρών και γυναικών χωρίς διοικητικές αρμοδιότητες. Ειδικά για τις γυναίκες στο περιβάλλον της αυτοκράτειρας ο τίτλος της πατρικίας ζωστής ήταν ο υψηλότερος που μπορούσε να τους απονεμηθεί. Από τον 8ο έως το 10ο αιώνα ο τίτλος του πατρικίου αποδιδόταν σε υψηλούς αξιωματούχους της διοικητικής και στρατιωτικής ιεραρχίας, αλλά και σε ξένους συμμάχους και ηγεμόνες. Έπαψε να χρησιμοποιείται μετά το τέλος του 12ου αιώνα.

πιγκέρνης, ο

Επίσης πικέρνης ή επικέρνης. Οινόχοδος των ανακτόρων. Αξιωματούχος στην προσωπική υπηρεσία του αυτοκράτορα [πιθανώς από το λατινικό princeps ή παράγωγο του επι-κεράννυμι, αναμειγνύω (κρασί)]. Στο ύστερο Βυζάντιο ο πιγκέρνης ήταν υψηλός τιμητικός τίτλος, ενώ το 14ο αιώνα αποδόθηκε σε εξαιρετικά σημαντικά πρόσωπα, όπως ο Αλέξιος Φιλανθρωπίνος.

πρωτοσεβαστός, ο

Υψηλό βυζαντινό αξίωμα που απονεμόταν συνήθως σε κοντινούς του αυτοκράτορα αξιωματούχους. Ο τίτλος εισήχθη από τον Αλέξιο Α΄ Κομνηνό. Το 12ο αιώνα απονέμεται σε στενούς συνεργάτες του αυτοκράτορα και σε μέλη οικογενειών ευγενικής καταγωγής, όπως οι Παλαιολόγοι, οι Ταρχανειώτες, οι Ραούλ και οι Μετοχίτες.

πρωτοσπαθάρης, ο

Ο πρώτος σπαθάρης ήταν υψηλό κατά κανόνα στρατιωτικό αξίωμα της αυτοκρατορικής ιεραρχίας, το οποίο συνήθως παρείχε και το δικαίωμα συμμετοχής στη σύγκλητο, και ακολουθούσε τιμητικός τίτλος. Αποδιδόταν και σε ευνούχους. Μετά τον 11ο αιώνα έχασε σταδιακά τη σημασία του.

πρωτοστράτωρ, ο

Βυζαντινό στρατιωτικό αξίωμα που αποδιδόταν στον επικεφαλής των αυτοκρατορικών στρατόρων, δηλαδή των ιπποκόμων. Πρώτη φορά αναφέρεται τον 8ο αιώνα. Τον 9ο και 10ο αιώνα κύρια αρμοδιότητά του ήταν η συνοδεία του αυτοκράτορα, ενώ από το 12ο αιώνα συγκαταλέγεται στους ανώτερους αξιωματούχους της βυζαντινής αυλής και ήταν επιφορτισμένος με τη διοίκηση στρατιωτικών μονάδων.

σεβαστοκράτωρ, ο

Υψηλός τιμητικός τίτλος. Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία αποδόθηκε πρώτη φορά από τον αυτοκράτορα Αλέξιο Α΄ Κομνηνό (1081-1118) στον αδελφό του Ισαάκιο Κομνηνό και στη συνέχεια δινόταν σε μέλη της οικογένειας του αυτοκράτορα. Στην Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας ο υψηλός αυτός τίτλος δήλωνε τους ανώτερους άρχοντες του κράτους.

σεβαστός, ο

Τιμητικός τίτλος. Αποδόθηκε πρώτη φορά ως «σεβαστή» από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Θ΄ Μονομάχο (1042-1055) στην ερωμένη του Σκλήριαινα. Αργότερα τον τίτλο τον υιοθέτησαν οι αυτοκράτορες Ισαάκ Κομνηνός (1057-1059) και Αλέξιος Α΄ (1081-1118). Από το 12ο αιώνα χρησιμοποιούνται ευρέως δύο συνώνυμες μορφές του βασικού επιθέτου: πανσεβαστος-σεβαστός και σεβαστός. Η σημασία τους είναι συγκεκριμένη, αλλά τις περισσότερες φορές ο όρος χρησιμοποιείται με την έννοια του τίτλου διάφορων διοικητικών αξιωμάτων ή αξιωματικών ταγμάτων ξένων μισθοφόρων. Στην υστεροβυζαντινή ιεραρχία των τιμητικών αξιωμάτων βρισκόταν σε πολύ χαμηλή θέση, ενώ στην αυλή της Τραπεζούντας ο τίτλος του σεβαστού δήλωνε τους ανώτατους άρχοντες του κράτους.

στρατηγός-αυτοκράτωρ, ο

Ο αρχιστράτηγος του βυζαντινού στρατού. Το αξίωμα του στρατηγού-αυτοκράτορα αποδιδόταν ήδη από τον 6ο αιώνα, ωστόσο στη συνέχεια εμφανίστηκε ξανά στην ιεραρχική κλίμακα των αξιωμάτων το 10ο και 11ο αιώνα.

Sources

Annae Comnenae Alexias, Reinsch, D.R. – Kambylis, A. (επιμ.), (Berolini et Novi Eboraci 2001).

Nicéphore Bryennios, Histoire, Gautier, P. (επιμ.), (Bruxelles 1975).

Ioannis Zonarae Epitomae historiarum 3, Bütner-Wobst, Th. (επιμ.), (Bonnae 1897).

Ioannis Cinnami rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum, Meineke, A. (επιμ.), (Bonnae 1836).

Nicetae Choniatae Historia I-II, van Dieten, J.A. (επιμ.), (Berolini 1975).

Michaelis Choniatae Epistulae, Kolovou, F. (επιμ.), (Berolini et Novi Eboraci 2001).

Σάθας, Κ.Ν., *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη VII* (Βενετία – Παρίσι 1894).

Theodori Prodrumi de Manganis, Bernardinello, S. (επιμ.), (Padova 1972).

Constantini Manassis Breviarum chronicum, Lampsidis, O. (επιμ.), (Athenis 1996).

Die byzantinische Kleinchroniken I, Schreiner, P. (επιμ.), (Wien 1975).

Wittek, P. (επιμ.), “L’Épitaphe d’un Comnène à Konia”, *Byzantion* 10 (1935), σελ. 505-515.

Prosopographisches Lexikon der Palaologenzeit, vol. 5 (Wien 1981) Nos 12056- 12123, σ. 219-231

Quotations

Ο τρόπος διακυβέρνησης του Αλέξιου Κομνηνού

‘Ο μὲν οὖν τοιοῦτος ἦν, ταῦτα δὲ καλὰ μὲν καὶ πῶς γὰρ οὐ; ἰδιώτη δ’ ἀποχρῶντα πρὸς ἔπαινον, οὐ μὴν γε καὶ βασιλέα δεικνύντα τὰ πάντα χρηστόν. οὐ γὰρ αἱ αὐταὶ βασιλέως καὶ ἰδιώτου γένοιεντ’ ἂν ἀρεταὶ ἰδιώτη μὲν γὰρ ἀπόχρη καὶ μέτριον ἦθος καὶ ἐπιείκεια καὶ τὸ πρὸς θυμὸν οὐκ εὐκίνητον καὶ τὸ σῶφρον τὸ πρὸς τὴν δίαιταν. βασιλεῖ δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἡ τῆς δικαιοσύνης φροντίς καὶ ἡ τῶν ὑπηκόων προμήθεια καὶ ἡ τῶν παλαιῶν ἠθῶν τοῦ πολιτεύματος τήρησις. τῷ δὲ μέλημα μᾶλλον ἢ τῶν ἀρχαίων ἔθῶν γέγονε τῆς πολιτείας ἀλλοίωσις, καὶ τὸ μεταλλάξαι ταῦτα ἔργον ἦν αὐτῷ σπουδαιότατον, καὶ τοῖς πράγμασιν οὐχ ὡς κοινοῖς οὐδ’ ὡς δημοσίοις ἐκέχρητο καὶ ἑαυτὸν οὐκ οἰκονόμον ἤγητο τούτων, ἀλλὰ δεσπότην, καὶ οἶκον οἰκείον ἐνόμιζε καὶ ὠνόμαζε τὰ βασιλεία.

Ιωάννης Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριῶν*, L. Schopen (ed.), *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri iv*, vol. 3, *Corpus scriptorum historiae Byzantinae* (Bonn: Weber 1832) σελ. 766

Chronological Table

976-1025: Ο γενάρχης της οικογένειας των Κομνηνών Μανουήλ Κομνηνός Ερωτικός σταδιοδρομεί στα χρόνια του Βασιλείου Β'

1057: Ανάρρηση στο θρόνο του Ισαακίου Α' Κομνηνού

1059: Κουρά του Ισαακίου Α'

1067: Θάνατος του Ιωάννη Κομνηνού

1059-1081: Εποχή της μεγάλης επιρροής της Άννας Δαλασσηνής

1081: Ανάρρηση στο θρόνο του Αλεξίου Α'

1082: Εμπορική συμφωνία με τη Βενετία

1083: Γέννηση της Άννας Κομνηνής

1091: Ο Αλέξιος Α' νικά τους Πετσενέγκους στο Λεβούνιο

1096-1099: Α' Σταυροφορία

1118: Θάνατος του Αλεξίου Α'

1118-1143: Βασιλεία του Ιωάννη Β'

1122: Νίκη επί των Πετσενέγκων

1127-1129: Ο Ιωάννης Β' νικά τους Σέρβους και τους Ούγγρους

1143-1180: Βασιλεία του Μανουήλ Α'

1147-1149: Β' Σταυροφορία

1176: Οι Σελτζούκοι νικούν το Βυζάντιο στο Μυριοκέφαλο

1180-1183: Βασιλεία του Αλεξίου Β'

1183-1185: Βασιλεία του Ανδρονίκου Α'

1185: Οι Νορμανδοί κατακτούν τη Θεσσαλονίκη

1185: Ανάρρηση στο θρόνο της δυναστείας των Αγγέλων

1204: Ο Αλέξιος και ο Δαβίδ, εγγονοί του Ανδρονίκου Α', ιδρύουν την Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας